ISSN 1312–2142

СЧЕТОВОДНА ПОЛИТИКА

НОВИ ПРИНЦИПИ И ПОДХОДИ В СЧЕТОВОДСТВОТО

Списание за прилагане на международните счетоводни и одиторски стандарти в България

ДЪРЖАВНО ИЛИ ПРОФЕСИОНАЛНО РЪКОВОДСТВО НА СЧЕТОВОДСТВОТО В БЪЛГАРИЯ?

ГОТОВО ЛИ Е БЪЛГАРСКОТО СЧЕТОВОДНО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ?

НЕЗАВИСИМИЯТ ФИНАНСОВ ОДИТ В БЪЛГАРИЯ — ВЪЗНИКВАНЕ, СЪСТОЯНИЕ И ЗАДАЧИ

ПЪРВОТО ДОКОСВАНЕ НА БЪЛГАРИНА ДО ГОЛЯМАТА СЧЕТОВОДНА ТЕОРИЯ НА XIX ВЕК

4 КАЗУСА ПО МСФО С ПОВИШЕНА ТРУДНОСТ

3-4|2006

МСС ЗА ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР

Първото докосване на българина до голямата счетоводна теория на XIX век

„Улесненото счетоводство или нов метод на обучение ..." на Едмонд Дьогранж

Доц. д-р Иван Русев

„Без страх от грешка може да се твърди, че счетоводството е много старо, почти толкова, колкото търговията, на която то е факел, огледало или фар, за да използвам изразните средства на античните народи. Въпреки това, положението на счетоводството в йерархията на човешките знания продължава да бъде неуточнено. То изкуство ли е или наука? Или просто метод, техника? Клон на математиката, раздел на правото или на икономиката е счетоводството?"

С тези интересни въпроси, насочващи към интердисциплинарната същност на счетоводството, поставени от съвременния изследовател проф. Реймонд дьо Рувър, член на Белгийската академия на науките, започва предговорът на едно приносно и крайно полезно издание, озаглавено „*Счетоводството през вековете*". Книгата се появява през 1970 г. и включва подробен каталог на най-значимите счетоводни издания в модерната човешка история, подредени в изложба на Кралската библиотека „Албер I" в Брюксел по повод на Първия международен симпозиум на историците на счетоводството (3 октомври — 8 ноември 1970 г.). Самият каталог е дело на друг голям познавач на историко-счетоводната материя — експерт-счетоводителя Ернест Стевелинк, по чието име това ценно издание се цитира вече повече от три десетилетия[1].

Една от проявите на модерността в човешката история, на големите промени на прага между Средновековието и Новото време е свързана с развитието на счетоводството, с появата и усъвършенстването на двустранното счетоводство. Много са факторите, които водят до засилените позиции в ежедневния бит на иначе познатото от Античността сметководство — географските открития и разширеното пространство на старите цивилизации, развитието на техниката и най-вече разгръщането на европейската търговия, покоряваща нови и нови пазари. Дълго време счетоводството е само спомагателна, слабо прецизирана техника. С появата обаче на манифактурата и на пазарно ориентираното производство, с изграждането на търговските дружества и на големите компании, с настъпването на ерата на индустрията то достига до един твърде висок ранг в обществознанието — ранг, на който и днес има право. Предизвикателствата пред счетоводството пораждат появата на счетоводители, по-склонни към експериментиране. Именно с тяхното участие то трайно, но необратимо се превръща в наука[2].

В съвременната специализирана литература създателите на модерното счетоводство, авторите, издали своите учебници и ръководства в периода от началото на XVI до XIX в., са подредени тематично и хронологически в четири групи: „*предшествениците*" — тези, които в ранния XVI в. засилват обществения интерес към важната мисия на сметководството, но достигат в своите трактати до представяне на простото счетоводство; „*пионерите*" — първите (начело с големия Лука Пачоли), които разработват и пропагандират двустранното счетоводство; „*продължителите*" — техните последователи, които допринасят за широкото разпространение на тази техника, популярна още като „*италианско счетоводство*", а някои от тях успяват и да я усъвършенстват, и „*реформаторите*", които предлагат нови варианти, за да може счетоводството да бъде адаптирано към нуждите на индустриалното общество. Тези последните, теоретиците на XIX в., превръщат счетоводството от статична в постоянно видоизменяща се материя[3]. Извървян е дълъг път — ако в Античността сметководството е било поверявано на грамотните

роби, в следващите векове — на париите, то в модерните времена счетоводството се превръща в университетска дисциплина. Най-сетне е открито, че то има и своя история[4].

В средата на XIX в., във времето, когато българите за първи път се докосват до теорията на двустранното счетоводство, в Европа за първи път се обръщат с поглед към историята на двустранното счетоводство. През 1869 г. в публична лекция, изнесена в Миланската счетоводна академия, проф. Лучини насочва вниманието на своята аудитория към едно печатно съчинение по математика от далечната 1494 г., в което има самостоятелен раздел, посветен на сметководството[5]. Авторът на книгата е съвършено непознатият за счетоводителите на XIX в. Лука Пачоли, който без да използва употребяваната и до днес счетоводна терминология[6] и без дори напълно да съзнава своята новаторска мисия, поставя едно голямо начало. Тосканец по рождение, но работил дълги години във Венеция, член на Францисканския орден, учител и писател, съвременник и приятел на Леонардо да Винчи, Пачоли става автор на първия издаден трактат по двустранно счетоводство, преведен на множество езици, включително на руски и на японски[7]. Изданието на тосканеца стои в началото на цялата обемна счетоводна литература, появила се в Европа и Америка през следващите три-четири века, благодарение на която не само се слага край на онази *„средновековна"* патриархална практика да се крият тайните на занаята, но и чрез която теорията на счетоводството се превръща в сериозна научна дейност, в която все по-ярко рефлектират поривите на стопанското и политическото развитие, на различните културни идентичности.

През XVI-XVIII в. автори на счетоводни ръководства и учебници в Европа стават хора от най-различни професии, много често стоящи твърде далеч от търговията и производството, но приобщени към просветителските стремления на своето време — сред тях срещаме духовници, лекари, доктори по право, писари, нотариус, данъчен чиновник, земмер, директор на леярна и пр.[8] Сред тях е и добре познатият писател Даниел Дефо (1660-1731 г.), авторът на изключително популярната книга, разказваща за приключенията на корабокрушенеца Робинзон Крузо. Самият Дефо, авантюрист като своя герой, се изявява и като търговец, но очевидно не това е неговото голямо признание в живота, защото на два пъти преживява тежките удари на фалита. И вече в мъдра житейска възраст той използва писателския си талант, за да напише и издаде съчинение, с което да разкаже на младите начинаещи за тънкостите в търговския занаят, за банкрута и за неговите последици[9]. Тази негова книга, макар и далеч по-малко позната от *„Приключенията на Робинзон Крузо"*, не остава незабелязана за изследователите на счетоводната и търговско-правната литература, понеже е типичен *„паметник"* на Европейското просвещение, макар и в една твърде конкретна материя.

Направеният тук бегъл преглед на иначе добре познатите исторически корени на счетоводната теория в нейните европейски измерения не е самоцелен. Така можем поясно да очертаем времето и начина, по който българинът за първи път се докосва до двустранното счетоводство, до счетоводната литература на новото време. Това става през епохата на Българското възраждане и по-конкретно през втората и третата четвърт на XIX в., когато се появяват у нас първите компилативни и преводни съчинения по търговия и счетоводство[10]. Интересът към тази тематика в българското възрожденско общество, повтаряйки европейския модел, е породен от просвещенските тенденции на епохата. И вероятно няма нищо случайно в това, че сред първите чужди автори, преведени и издадени на български език през Възраждането, е споменатият Даниел Дефо. Всъщност Дефо е и един от онези европейски писатели, които предизвикват най-голям интерес у нас още в зората на българското книгоиздаване. Благодарение усилията на Петко Р. Славейков през 1869 г. се появява книгата с интересното заглавие: *„Робинзон на острова си. Приказка твърде правоучителна..."*[11]. Това е второто издание на тази творба. За първото спомага друг голям деец на Възраждането — двадесет години по-рано Иван Богоров я превежда и помества в своя „Цариградски вестник" (така за първи път роман се появява на страниците на български вестник), а веднага след това я издава и като самостоятелна книга[12]. Търговското ръководство на Дефо остава непознато за нашите възрожденски книжовници, които се впускат в търговската тема, но макар и неволно, като по някакво неписано правило, сред тях има такива, които споделят съдбата на своя именит предшественик — реализирали се в сферата на търговската теория и неуспели в търговската практика. И най-типичният пример в това отношение е именно първият преводач на Даниел Дефо — д-р Богоров. Д-р Иван Богоров е известен със своите новаторски идеи в стопанската сфера, отредили му квалификацията *„пръв български ико-*

номист" — голям радетел на търговското сдружаване като модерната форма, която може да изведе човечеството от мизерията, инициатор на акционерни дружества и на фабрични предприятия, книжовник, който упорито работи за търговската просвета на българското възрожденско общество[13]. В началото на 70-те години на XIX в. той е във Виена, където основното му занимание е да съставя френски речници, но паралелно с това се пробва и в спекулациите с борсови книжа на местната борса. По време на кризата през 1873 г. д-р Богоров загубва цялото си състояние и едвам успява да набави оскъдни средства, с които да се прибере до Цариград[14].

В повторение на вече познатия европейски модел и сред първите български автори на XIX в., посветили се на търговската и на счетоводната тема, се наблюдава голямо разнообразие на професии. Сред тях са имена като Христаки Павлович, Михалаки Попович, братя Караминкови, Анастас Гранитски, Стоян Веженов, Димитър Енчев и др., някои от които се изявяват на търговското поприще, но без това да е задължителното условие за проявения от тях интерес към проблематиката. По-голямата част от тези автори са учители, книжари и издатели, писари в търговските кантори — хора с подчертано просвещенско отношение към материята, които се чувстват призвани да направят достояние на своите сънародници най-добрите образци на издаваните в напредната Европа учебници по търговия и наръчници по счетоводство[15]. Някои от тях наистина успяват.

Сред успешните попадения трябва да отнесем книгата на Стоян Веженов: *„Ръководство за дръжание търговски книги (тевтери) от Едмонд Дьогранж"*[16], която е безспорно най-добрият вариант на ръководство по двустранно счетоводство (по *диплография*, ако трябва да употребим използвания през епохата термин), издаден на българския книжен пазар през Възраждането.

Кой е Стоян Веженов? Роден през 1842 г. в Клисура — град от будния подбалкански район, превърнал се в едно от големите средища на Българското възраждане, Веженов получава много добро за времето образование в пловдивското училище „Св. св. Кирил и Методий", където негов учител е Йоаким Груев. През 60-те и 70-те години на века учителства в Копривщица, Стара Загора (където е един от основателите на градското читалище), Русе и Оряхово (Русенско), работи като управител на книжарницата на своя съгражданин и добър познат Хр. Г. Данов в Русе (1872-1876 г.), по време на което

превежда и издава *„Ръководството"* на Дьогранж (1873 г.), сътрудничи на възрожденските издания *„Македония"*, *„Читалище"*, *„Напредък"*, *„Нова България"*, редактира сп. *„Летоструй"*. Владее френски, немски, турски и руски език. След Освобождението (1878 г.) е помощник-прокурор и поддиректор на финансите на Източна Румелия в Пловдив, а след Съединението (1885 г.) работи като главен счетоводител в Министерството на финансите и съветник в Сметната палата в София. Дарява богатата си лична библиотека на новосъздадената в столицата на Княжеството Народна библиотека. Счетоводната тематика в творчеството на Стоян Веженов не се изчерпва с превода на Дьогранж. В последните две десетилетия от своя богат на събития и културно-просветни изяви живот той пише и издава: *„Образци за търговски сметки"*, *„Начала на държавно счетоводство"* (Пловдив, 1887 г.) и *„Таблица за пресмятане лихви по съкратени начини"* (Пловдив, 1903 г.). Умира в София на 13 януари 1907 г.[17]

Изборът на Веженов за превод на ръководство по счетоводство е повече от удачен и показва осведомеността и много добрата ориентация на възрожденеца в проблематиката. Едмонд Дьогранж-баща, авторът на френския оригинал, е един от видните представители на реформаторското направление в европейската счетоводна теория.

Какво всъщност знаем за Едмонд Дьогранж? Оскъдна е запазената за него информация, макар и да става въпрос за публично известна личност, живяла във Франция в края на XVIII и началото на XIX в. Дори правописът на фамилното му име не е точно установен и се среща под няколко варианта: *Degrange, De Grange* или *Degranges*[18], а Едмонд Дьогранж-син, който преиздава многократно най-известния труд на своя баща, се подписва още като: *Edmond de Granges de Rancy* (Едмонд дьо Гранж дьо Ранси). Дьогранж се включва дейно в началните събития на Великата френска революция (1789-1799 г.). Пристрастията му са на страната на жирондинците, но има щастието да избегне фаталната участ на многото свои съидейници в дните на якобинския терор, заплатили за политическата си дейност с цената на живота си. Вероятно именно тези обрати и пролятата кръв го отблъскват от политиката, веднага след което той се отдава на преподаване и на писане на трудове на търговска тема. От втората половина на 90-те години на XVIII в. до края на своя живот той съчетава основните си преподавателски и писателски занимания с длъжностите на търговски арбитър и на

финансов съветник. В своите книги се подписва още като *„член на Академичното общество на науките в Париж"*. Умира през 1818 г.[19]

Свързан едновременно със *„Стария"* и с *„Новия"* режим — израснал и възпитан в *„Стария"*, но отворен за идеите на *„Новия"*, Едмонд Дьогранж се утвърждава като най-популярния френски представител на модернизиращото се на прага между XVIII и XIX столетие счетоводство. Преходът се налага от големите промени в стопанската, политическата и културната сфера, провокирани от Великата френска революция. Революцията преобразява човешката цивилизация. Най-напред в Европа, а след това и вън от стария континент се сменят режими, правителства, закони, парични единици, обичаи. В края на XVIII в. франкът заменя ливрата и много бързо се превръща в основно разплащателно средство, а десетичната система отменя дванадесетичната. Дори само тези промени са достатъчни, за да станат потребни нови трактати по счетоводство с нови, видоизменени и актуализирани примери в тях.

През 1795 г. се появява първото издание на книгата на Едмонд Дьогранж, озаглавена: *„Улесненото счетоводство или нов метод на обучение в полза на хората, посветили се на търговията"* [20]. Първоначално книгата е малка (най-често цитираното четвърто издание от Година X по революционния календар (1801) е само от 112 страници), но впоследствие авторът я разширява и по обем, и по съдържание. В нея се включва нещо ново, което провокира големия интерес към съчинението — комбиниран модел на журнал (дневник) и главна книга. По думите на самия автор този модел е особено полезен за хората от малките селища, които нямат възможност да ползват съветите на учители по счетоводство[21].

Успехът на *„Улесненото счетоводство..."* се дължи на опростеното и ясно изложение, завършващо с кратки обобщения на най-важното. Едмонд Дьогранж уверява своите читатели, че ползвайки неговата книга и неговия метод, те могат да овладеят двустранното счетоводство само след няколко урока, най-много до месец, докато при традиционното обучение е необходима цяла година и то усилена работа[22]. Опростената система на френския автор се състои в редуцирането на всички сметки до пет основни: общи стоки (*„общы стокы"* по превода на Веженов, с. 13, 41-49); каса (*„касса"* по Веженов, с. 13, 49); сметка, по която трябва да се отразяват събраните суми (*„камбиалы за събиране"* по Веженов, с. 13, 49-52); сметка, по която трябва да се отразяват извършените плащания (*„камбиалы за плащание"* по Веженов, с. 13, 53-54) и сметка загуби и печалби (*„загубы и печалы"* по Веженов, с. 13, 54-56).

Методът на Дьогранж придобива завършен вид в едно ново следващо издание, озаглавено: *„Допълнение към улесненото счетоводство или нов метод на водене на двустранното счетоводство посредством един единствен регистър, в който всички сметки се уравняват ежедневно"* — малка брошура само от 46 страници, която се появява за първи път през 1804 г. и се явява приложение към вече спомената основна книга[23]. В предговора към новото издание авторът обяснява мотивите си за неговото съставяне: *„Дължа този метод на изключителното нарастване на ангажиментите ми и на необходимостта да съкратя писането по моите сделки. Принуден да се грижа преди всичко за значимите операции, които ми бяха поверявани, аз редовно пренебрегвах тези, които касаеха само мен и така моите книги оставаха най-нередовно водените. Заставен да възстановя порядъка, с мъка за цели 14 дена, уморен да започвам всеки път отново и отново една дълга и досадна работа; в безсилието да водя ежедневно сметките по традиционния начин поради липсата на време, но и едновременно с това притиснат от крайната нужда да го сторя, аз измислих да подредя на всяка дясна страница на една голяма книга пет двойни колони, където да се разнесат всички главни сметки от обичайната практика, отворени с дебит и с кредит; една шеста колона, в която да се изписват всички частни сметки, оформени по същия начин и с отделна номерация; и накрая една последна седма колона, в която да се събират всички предходни дебити и кредити. Страниците отляво запазвах, за да имам място за журнала"*[24].

Самият Дьогранж е първият, който изтъква предимствата на своя нов метод. Неговата първоначална цел е да се съкрати обемът на писането и я постига — съкращението с една трета е чувствително в тази насока. Но паралелно с това той постига и други предимства на счетоводната дейност — нагледност дори в най-големите детайли на сметководството; свеждане до минимум възможността да се правят грешки, но ако все пак такива се направят, бързо и лесно да се коригират; икономия на времето, необходимо за безбройните отметки в книгите[25].

Методът на Едмонд Дьогранж привлича вниманието на неговите съвременници и последователи. Търсят се авторите, от които Дьог-

ранж заимства идеите за тази нова техника. Вероятно един от тях е италианецът Бастиано Вентури, който още през 1655 г. предлага по-различен начин за водене на сметката *„каса"* в книгата журнал посредством две допълнителни колони[26]. Според някои изследователи[27] Дьогранж е повлиян от хамбургския счетоводител и автор Хингщет, който в издаден през 1804 г. наръчник[28], малко преди появата на *„Допълнението"*, препоръчва сливането на журнала с главната книга, но според други специалисти методът на французина е много по-завършен, ясен и практически приложим, поради което заимстването от Хингщет е изключено[29].

Самият Дьогранж по-ясно ни насочва към своите първоизточници. Той споделя, че е стигнал до метода благодарение на знанията, които е получил от своя баща, който пък е усвоил техниката от стари моряци. Най-директно обаче е влиянието на англичанина Едуард Томас Джонс, изобретателя на т.нар. от самия него *„Английска система"*[30]. Според Дьогранж именно книгата на Джонс го е подбудила да напише *„Допълнението"*. Французинът твърди, че и преди това си е служил с този метод, но решава да го опише в брошурата от 1804 г. едва след като се запознава с *„Английската система"* и след като узнава, че за нея англичанинът дори е получил в своята страна патент за изобретение[31].

В действителност Едмонд Дьогранж идва на помощ на двустранното счетоводство в момент, в който то е сериозно атакувано от Едуард Джонс — не случайно Джонс подменя понятията, като пише за *„Английската система"*, която според него напълно заменя *„старото счетоводство"*. И трябва да признаем, че Дьогранж успява със своята намеса в подкрепа на двустранното счетоводство, реформирайки го и осъвременявайки го. Именно на това се дължи и фактът, че през целия XIX в. *„Улесненото счетоводство или нов метод ..."* се *„радва"* на вниманието на издатели, плагиатори, компилатори и преводачи. Това е ръководството, към което има най-голям интерес през този бурен век на модерността. Методът на Дьогранж заляга в основата на италианската школа на *„Синкеконтистите" („Cinquecontisti")*, която макар и в спорове и дискусии процъфтява именно през XIX в.[32] Ще се стигне дори дотам, че през 1852 г. белгиецът Ролан ще даде едно *„по-авторитетно"* с оглед променящата се конюнктура в света, но исторически несправедливо наименование на метода на Дьогранж за сливане на журнала с главната книга

— ще го нарече *„американски метод на счетоводство"* и под това име той ще се преподава от този момент нататък[33].

Първият интерпретатор и компилатор на книгата на Дьогранж е неговият син — издателят и авторът с най-големи заслуги за пропагандирането на новия метод в счетоводството. До смъртта на бащата през 1818 г. книгата излиза в девет издания. След тази дата щафетата поема Дьогранж-син, благодарение на чиито усилия до 1830 г. *„Улесненото счетоводство или нов метод ..."*, винаги с името на бащата като автор, достига до своето 19-о (или 18-о) издание. Юлската революция във Франция от 1830 г. и последвалата стопанска криза нанасят удар върху дейността на сина, който освен с книгоиздаване се занимава основно с търговия и то като крупен собственик на кораби. Поредното издание на книгата е чак през 1840 г., с което Дьогранж-син има претенциите: *„... на мястото на стария паметник* (книгата на бащата — б.м. Ив. Р.) *да издигне нова сграда, която по-добре да отговаря на потребностите на времето"*[34]. Новата версия в много аспекти е пряк наследник на старата, но не може да се отрече, че синът прави известни промени и допълнения по нея. И все пак начинът на изложение и форматът остават видимо същите, а като цяло не е променено и основното съдържание. Изданията следват старата номерация, като 24-ото е от 1853 г., по-късно има издания от 1867, от 1868, от 1872 г. (поне тези са запазени и днес могат да се ползват в Националната библиотека „Франсоа Митеран" в Париж)[35], а последното е от 1903 г.[36] През 1873 г. в предговора на своята книга Стоян Веженов отбелязва, че съчинението на Едмонд Дьогранж има вече повече от 27 издания на френски език[37] — очевидно точно 27-ото Веженов превежда на български език.

Едмонд Дьогранж — баща и син, са автори и на други приносни съчинения из областта на търговията и на счетоводството — практическа аритметика, трактати за преимуществата на двустранното счетоводство, за обмяната, за търговската кореспонденция, учебници по търговия, по банково дело, наръчник за търговци и пътешественици с данни за паричните курсове, за мерките и теглилките и пр.[38] Със своите теоретични трудове те навлизат дори в някои специализирани сфери като аграрното счетоводство[39] и счетоводството на металургичното предприятие[40]. Книгата *„Улесненото счетоводство или нов метод ..."* е преведена на няколко езика — на италиански[41], в три различни варианта на испанс-

ки и на португалски[42]. В съвременните чужди каталози на счетоводните издания обаче липсва сведение, че книгата е била преведена и издадена и на български и то в далечната 1873 г.

В литературата оценките за творчеството на Едмонд Дьогранж са най-често суперлативни. Някои изследователи дори са склонни да го сравняват с великия Лука Пачоли, но други, сред които и големият съвременен теоретик Влеминк[43], са по-сдържани. Като цяло надделява обективното мнение, че Едмонд Дьогранж е вдъхновителят на „*френския преход*" от „*италианското*" към модерното счетоводство, осъществен в европейски аспект на границата между XVIII и XIX в. Съвременниците му го окачествяват като „*неволния тълкувател на видоизменящия се италиански метод*".[44] Дьогранж безспорно е най-популярният представител на счетоводната теория във Франция през XIX в., един от най-ползваните автори в Европа и в света в зората на новото време. А чрез превода на Стоян Веженов от 1873 г. книгата му „*Улесненото счетоводство или нов метод ...*", респективно реформираното модерно счетоводство, стават достояние и на българския търговец. Това е още един положителен пример за бързото приобщаване на нашия възрожденец към европейските достижения, както и за потребностите му да търси досег с тях.

БЕЛЕЖКИ

1. Stevelinck, E. La comptabilité á travers les ages, Introduction par le Prof. Raymond de Roover. Bruxelles, 1970.

2. Ibidem, p. X-XI.

3. Ibidem, p. 3.

4. Ibidem, p. XIV.

5. Pacioli, L. Sum(m)a de arithmetica, geometrica, proportioni & proportionalita. Vinegia, Paganino de Paganinis, 1494.

6. Нейното налагане става по-късно, но на базата на теоретичните основи, поставени от Лука Пачоли.

7. В науката продължават споровете за това какви първоизточници е ползвал Пачоли и въпреки някои обвинения в плагиатство и копиране на по-стари съчинения по счетоводство, пионерската мисия на труда на тосканеца трябва да бъде вън от всякакво съмнение, най-вече заради голямото влияние, което той оказва върху по-сетнешното развитие на счетоводната теория. От времето на публичната лекция на проф. Лучини, „преоткрила" за науката Лука Пачоли, до днес е изписана огромна литература за него и за неговата книга. Ще посоча само някои от заглавията: Catalogue of books printed in the XVth century now in the British Museum. London, 1924, p. 457-458; Teylor, R. E. Luca Pacioli. Studies in the history of accounting. Ed. by A. C. Littleton end B. S. Yamey. London, 1956, p. 175-184; Tessier, A. L'invention de la comptabilité a parties doubles. — Revues belge de la comptabilité, 1966, N : 3, p. 23-38 ; Haulotte, R., E. Stevelinck. Luca Pacioli : sa vie, son œuvre et la première traduction en français du premier traité de comptabilité imprimé en 1494 à Venise. Bruxelle, 1962 ; Stevelinck, E. La comptabilité a travers les ages. Introduction par le Prof. Raymond de Roover..., p. XI, 19-24.

8. Stevelinck, E. La comptabilité à travers les ages. Introduction par le Prof. Raymond de Roover..., p. XI-XII.

9. Defoe, D. The complete English tradesman, in familiar letters; directing him in all the several parts and progressions of trade... Calculated for the instruction of our inland tradesmen, and especially of young beginners. London, 1726.

10. Най-подробно по темата виж в: Русев, Ив. Счетоводната и търговско-правната литература на Българското възраждане. — Счетоводна политика, бр. 1-2, 2006, с.18-36.

11. Робинзон на острова си. Приказка твърде нравоучителна /от Д. Дефо/. Преведена и издадена от П. Р. Славейкова. Цариград, печатница на в. „Македония", 1869. 141 стр.

12. Чюдесиите на Робенсина Крусо [от Д. Дефо]. Побългарени от И. Андреов (Богоров). Цариград, в книгопечатницата на „Цариградски вестник", 1849. Книгата на Дефо привлича вниманието и на други наши възрожденци. Сред тях е Тодор Шишков, който подготвя за печат творба със заглавие: „Малък Робинсон", която обаче не е издадена: Аяров, Ив., Н. Кънев, Н. Ганева. Възрожденска Акарджа и Стара Загора. Ст. Загора, 2004, с. 192.

13. За него виж: Натан, Ж. Първият български икономист.- В: Сб. "Д-р Иван Богоров. материали, свързани със 150-годишния юбилей от рождението му." Пл. 1972, с. 57-69.

14. Богоров, Ив. Живота ми, описан от мене. — В: Богоров, Ив. За народна свяст, добро поминуване и родна реч. Избрани произведения. Редактор и съставител проф. Г. Боршуков, Пловдив, 1970, с. 36.

15. Русев, Ив. Българските учебници по търговия от епохата на Възраждането (30-те — 70-те години на XIX в.). — Исторически преглед, № 5-6, 2003, с. 89-90.

16. Ръководство за дръжание тръговски книги (тевтери) от Едмонд де Гранж. Превел С. Д. Веженов. Издава книжарницата на Хр. Г. Данов и сие в Пловдив, Русчук, Велес. (Във Вена у печатница Л. Сомер и др.). 1873.

17. Енциклопедия „Българска възрожденска интелигенция". С., 1988, с. 109; Аяров, Ив., Н. Кънев, Н. Ганева. Възрожденска Акарджа и Стара Загора ..., с. 189-190.

18. И трите варианта се четат по един и същ начин на български: Дьогранж.

19. Stevelinck, E. La comptabilité à travers les ages ..., p. 156 ; Bywater, M. F., B. S. Yamey. Historical Accounting Literature : a companion guide. London-Tokyo, 1982, p. 212.

20. Degrange, E. La tenue des livres rendue facile, ou nouvelle méthode d'enseignement a l'usage des personnes destinées au commerce... 4-ime édition, revue, corrigée et considérablement augmentée. Paris, Hocquart ; Bordeaux, l'Auteur, Chappui & Filiatre, An X [1801]. Първите издания на книгата са библиографска рядкост и дори липсват в печатния каталог на

Националната библиотека „Франсоа Митеран“ в Париж. В библиотеката на разположение на читателите са по-късните издания: Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale. t. 36, Paris, MDCCCCVIII, p. 1103-1106.

21. Bywater, M. F., B. S. Yamey. Op. cit., p. 212.

22. Degrange, E. La tenue des livres rendue facile, ou nouvelle méthode d'enseignement a l'usage des personnes destinées au commerce... 11-ime édition, Paris, 1919, p. VI.

23. Degrange, E. Supplément a la tenue des livres rendue facile, ou novelle méthode pour tenir les livres en double partie, par le moyen d'un seul registre, dont tous les compte balancent journellement entre-eux ... Paris, Madame Hocquart ; Bordeaux, Filiatres frures, An XII [1804]. В Националната библиотека „Франсоа Митеран“ в Париж са запазени само два екземпляра от това издание (сигнатури: V. 19778, Vp. 7118). „Допълнението“ е предназначено да подпомага ползването на основната книга. След краткия му предговор номерацията на параграфите в него продължава от 529 в същата последователност, в която те са подредени и в книгата, където стигат до 528. Второто издание на „Допълнението“ в обем от 48 страници и една таблица се появява през 1809 г., но след това то повече не излиза като самостоятелна брошура. От 1806 г. насетне изданията на основната книга са винаги заедно с „Допълнението“ в едно общо книжно тяло. Такова е и ползваното и преведеното от Стоян Веженов издание.

24. Degrange, E. Supplément a la tenue des livres rendue facile ..., p. II; Degrange, E. La tenue des livres rendue facile, ou nouvelle méthode d'enseignement a l'usage des personnes destinées au commerce... 11-ime édition, paris, 1919, p. 78-79.

25. Degrange, E. Supplément a la tenue des livres rendue facile ..., p. II.

26. Venturi, B. Della scrittura conteggiante di possessioni... Firenze, Lando landi, 1655; За автора и книгата виж: Stevelinck, E. La comptabilité a travers les ages ..., p. 116-118.

27. Мнението е на: Penndorf, B. Geschihte der Buchhaltung in Deutschland. Leipzig, 1913, p. 197.

28. Hingstedt. Die neuern praktischen Fortschritte im doppelten ... Buchhalten ..., Hamburg, 1804.

29. Bywater, M. F., B. S. Yamey. Op. cit., p. 215.

30. Jones, E. Th. English system of book-keeping, by single or double entry ... Bristol, R. Edwards for the Author, Grosvenor and Chater and all the principal booksellers in Great Britain and Ireland, 1796.

31. Degrange, E. Supplément a la tenue des livres rendue facile ....

32. Bywater, M. F., B. S. Yamey. Op. cit., p. 213.

33. Roland, V. J. Traité complet. Hasselt, 1852.

34. Bywater, M. F., B. S. Yamey. Op. cit., p. 215-216. В предговора към едно от покъсните издания на книгата (Paris, 1867) синът разкрива интересни подробности, свързани с преиздаването ѝ. Той споделя за наличието на нападки от страна на неговите противници, които отдават в заслуга на баща му, и онова, което самият той е написал и добавил. Дьогранж-син отбелязва, че това са теми, от които баща му никога не се е интересувал и оборва нападателите си, които искат да го приравнят до нивото на обикновен „имитатор и копист“.

35. Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale. t. 36, Paris, MDCCCCVIII, p. 1103-1106.

36. За новите издания на книгата по-подробно виж в: Bywater, M. F., B. S. Yamey. Historical Accounting Literature..., p. 215-216.

37. Ръководство за дръжание търговски книги (тевтери) от Едмонд де Гранж. Превел С. Д. Веженов ..., с. VI.

38. Ето някои от тези заглавия: Degrange, E.-риге. L“Arithmйtique pratique, analysée et démontrée dans tous ses développemens et dans ses différentes applications a tous les usages du commerce, de la banque, de la finance, des arts et métiers, par M. Edmond Degrange ..., 2 vol., Paris, 1808 ; Degrange, E. De l'avantage des parties doubles sur les autres méthodes, par Edmond Degrange. Paris, 1821 ; Degrange, E. La Balance générale simplifiée, ou Méthode pour obtenir ... la balance générale des comptes tenus en double partie, par M. Edmond Degrange. Paris, 1805 ; Degrange, E. Nouveau traité de change ..., par Edmond Degrange. Paris, an X [1801] ; Degrange, E. Manuel du commerce, ou Vade mecum des commerçants et des voyageurs de toutes les classes ... par M. Edmond Degrange. Paris, 1809 ; Degrange, E. Nouveau traité du change, comprenant ... le manuel de la banque actuelle, par Edmond Degrange ... Quatriиme édition ... revue ... par Edmond Degrange fils. Paris, 1826 ; Traité de correspondance commerciale, par Edmond Degranges. Paris, 1866 ; etc.

39. Petit traité de comptabilité agricole en partie simple, par Edmond de Granges de Rancy. Paris, Librairie agricole de la maison rustique. [s. d.].

40. Degrange, E. Tenue des livres des maotres de forges. Deuxiиme édition. Paris, 1843.

41. За италианския вариант на книгата на Дьогранж виж: Besta, F. La ragioneria. Milano, 1929, p. 415.

42. Испанските и португалският преводи са от 1826, 1847, 1852, 1856 г.: Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale. t. 36, Paris, MDCCCCVIII, p. 1106.

43. Vlaemminck, J.-H. Histoire et doctrines de comptabilité. Bruxelles-Paris, 1956, p. 141.

44. Това е много точна квалификация, направена по адрес на Дьогранж от Гийи дьо Тур (Guillay de Tours) през 1886 г.: Stevelinck, E. La comptabilité a travers les ages... , p. 158.